

ПЕТАР ХР. ИЛИЕВСКИ
Скопје

УДК 807.5-313.1

МИКЕНСКИОТ ТРОЕН ХЕРОЈ И ХОМЕРСКИТЕ ХЕРОЈ-СКИ ИМИЊА

Апстракт: Преку лингвистичка анализа и со помошта на контекстуалниот и компаративниот метод се иследува формата и значењето на микенскиот теоним *ti-ti-se-ro-s*, дат., и на други лични имиња сложени со аугментативни префикси. Се укажува на врската помеѓу микенските лични имиња и хомерските херојски имиња, при што се истакнува важноста на микенската цивилизација која во „Темниот век“ послужила како основа и инспирација за грчката митологија и епска поезија. Тоа се појаснува и со една паралела од културната историја на јужнословенските народи, каде што за време на турската доминација цути епска поезија и се глорифицираат личности од средниот век.

1. Еден од многубројните термини, наследени од антиката во словенските и сите европски јазици, е зборот *херој*. Во зависност од степенот на развојот на човечката свест низ вековите значењето на овој збор било различно. Едно, меѓутоа, е заедничко за сите времиња. Во сите општествени средини на било кој степен од интелектуалното ниво, од секогаш луѓето кон хероите се однесувале со особена, длабока почит, независно од тоа како била таа изразувана.

За херои и херојството кое е потребно во секое време, а особено во тешки ситуации, има напишано безброј книги. Генијални поети од рангот на Хомер и Вергилиј, Данте и Шекспир, Гете и Његош, Прличев и други испеале возвишени химни за херои и херојството воопшто. Философи, историчари и други мислители како Карлајл, Толстој, Кнежевиќ и др. достоинствено ги оцениле подвизите и заслугите на одделни херои и начинот на кој народот им се одолжувал. Тешко е денес да се каже за херојството нешто повеќе и поубаво од она што е веќе речено од големи писатели кои и самите биле херои. Мојата цел со овој реферат е далеку поскромна. Во потрага за потеклото на зборот *херој* јас би сакал да осветлам од филолошки аспект еден термин – *Тројниот херој* – спомнат во новооткриениот архајски грчки дијалект, познат под името микенски, од средината на II милениј пред н. ера.

Микенската форма на датив *ti-ri-se-ro-e* (*Tris-hērō-hei*)` На Тројниот херој`се јавува на двапати во пилските плочки со култна содржина: 1. во Th 316, каде што му се дава скапоцен дар (златна чинија) како и на некои други богови и божици и 2. на една плочка (1204) од Fg серијата, каде што му се принесува дажба на масло зачинето со мириси.

Меѓу микенолозите е постигната општа согласност во идентификацијата на дативската форма како *Tris-hērō-hei*, но во анализата и интерпретацијата на ова име има несогласувања по неколку прашања: дали е тоа вистинска сложенка или јукста-позиција на два збора: *τρεις* и *ἥρως*? Зошто би бил употребен адвербот *tris* а не основата од бројот *tri-* како во многу други грчки сложенки? Што всушност значи терминот *ἥρως*? Кога и како е развиен нивниот култ и др. Разликите во одговорите на овие прашања даваат повод за преиспитување на овој збор¹.

2. Кај Хомер и во класичногрчкиот има сложенки како со основата *tri-* од главниот број, така и со адвербот *tris*. Двете форми се еквивалентни, како што се гледа од алтернирањата: *tris-phyllon* покрај *tri-phyllon* и др. Во подоцнежниот грчки основата *tri-* обично се употребува кога вториот дел започнува со консонант, а ако почнува со вокал, тогаш во првиот дел стои адвербот *tris*, на пр.: *τρί-καλος*, но *τρισ-εὐγενος*, *τρί-βαρβαρος* : *τρισ-επιβαρβαρος*. Сепак во класично-грчкиот нема строго правило кога се употребуваат овие две форми: *τρί-γονος* покрај *τρι-έγγονος*, *τρί-οδος* покрај *τρισ-μέγιστος* и др. Нема сомнение дека и *Τρισ-ἥρως е нормална сложенка како многу други во грчкиот, а не фраза од два одделни збора.

Сложенките со броеви во првиот дел, наследени од заедничкиот и.-е. јазик, во класичногрчкиот не се многу чести. Тие се главно со посесивно значење, на пр. *τρί-όδους* `со три заба', *τρί-παις* `што има три деца' и др. Исто така можат да означуваат мера, цена, функција, возраст и сл. Од посебна важност за нас се оние со детерминативно значење, од кој тип е и микенското *ti-ri-se-ro-e* и некои други со *tri-/tris-* во првиот дел. Тука компонентот *tri-* обично има интензивна функција, на пр. *τρισ-άσιμενος* `мошне пријатен', *τρισ-μέγιστος* `трипати најголем', т.е. `преголем', *τρί-πάλαι* `многу одамна' и др.

3. Детерминативните сложенки со елементот *tri-/tris-* во микенскиот можат подобро да се разберат ако се споредат со сложенки кои содржат некој друг аугментативен префикс: *ἐρι-*, *ἀρι-*, *περι-*, *πολυ-*, *παν-*. Забележително е дека елементот

¹ Поопширен одговор на овие прашања даваме во статијата „*Ti-ri-se-ro-e* and some other Mycenaean names with augmentative prefixes“, *Studia Mycenaea* (1988), Z.A. Monography 7, Skopje, 67–79.

tri-/tris- со значење 'трипати, мошне многу', во микенскиот и класичногрчкиот алтернираат со спомнатите интензивни префикси. Така, покрај *ti-ti-we-ro*, дат. */tri-wērōi/*, се среќава и личното име *e-ti-we-ro*, дат. */Eti-wērōi/*, кај Хомер се употребува придавка *ἐρί-ηρος* и лични имиња *Περι-ήρης* и *Πολυ-ήρης*, микенски *ro-tu-we-ro* */Polu-wēros/* 'Предраг, Премил'.

Аугментативните партикули *ἐρι-* и *ῥρι-*, кои се карактеристични за епската поезија, алтернираат со другите гореспомнати префикси: *Ἐρι-κράτης* : *Πολυ-κράτης*, *Ἐρι-τιμος* : *Πολύ-τιμος*, микенско *pe-ti-ke[-te-we]* дат. од *Περι-κλήης*, *ro-tu-ka-to* */Polu-kastos/*, сп. *πολυ-κάστη*, *pe-ti-me-de* */Perimēdēs/*, покрај *Πολυ-μήδης* и др.

Значењето на овие сложенки употребени како лични имиња често се менува поради различни причини. Така апаративот *ti-ti-po* */tripos/* 'троножец' е типична посесивна сложенка 'предмет што има три nose'. Сепак, личното име на еден овчар од Ерхоменос *ti-ti-po-di-ko* */Tripodiskos/* е поскоро една демонстративна сложенка. По секоја веројатност тоа е прекар, можеби изведен од предметот *τρί-πους*, но имајќи пред вид дека тој се однесува за овчар, веројатно означува човек 'што оди на три nose', метафорички употребено за старец или сакат човек којшто се потпира на стап. Овчарите тоа често го прават и кога се сосема нормални, а прекарите се даваат отпосле на возрастни луѓе.

Името *ti-ti-jo-qa* */Tri-oq^u-as/* *Τρι-όλας*, може исто така да биде посесивна сложенка со значење 'оној што има три очи'. Всушност, има абнормални созданија, родени со три очи (*τρι-όφθαλμοι*), – со едно око (*κύκλωτες*), – или без очи (*ἀν-όφθαλμοι*). Луѓе обележани со ваква абнормалност од раѓање или покасно придобиена, спонтано се нарекувани со нивната необична особеност. Но покрај ова буквално значење на имиња што предизвикуваат сожаление, *Τρι-όλας* може да означува и позитивни квалитети, на пр. 'оној што може да види повеќе од обичен човек со две очи'. Поткрепа за ова објаснување може да пружи хомерското лично име *Ἐρι-ώλις* 'Широко-ока'. Забележително е дека *Τρι-όλιος* е наречен *Ἀλόλλων* којшто може да ја види иднината. Тибетските лами под „Трето око“ подразбираат извонредна способност за предвидување². Следователно и микенското лично име *ti-ti-jo-qa* *Τριόλας* веројатно означува 'разумен, предвидлив, мудар, *prudens* од *pro-vi-dens* 'човек со видовито око'.

Личното име *ti-ti-jo-ko-so* */Tri-oxos/* е веројатно исто така прекар од *τρεῖς* и *ἔξος* 'киселина'; метафорички употребено за човек со незгоден карактер.

² Сп. Т. Lobsang Rampa, *The Third Eye* (Треће око), српскохрватски превод, 2 изд., Горњи Милановац, 1986.

тар *pa-ki-ja-ne /Sphagianes/* исто како и херојот *Τρι-πτόλεμος* што бил почитуван во Елевсина заедно со *Demetra* и *Korē*. Ако се допушти, судејќи по значењето на името, дека *do-po-ta /Doms-potās/* бил заштитник на домот, на палатата, *Tris-hērōs* можел да биде господар, закрилник на целото општество како *Triptolemos* кој, според легендата, придонесол за прогресот на агрикултурата. Ова е само еден хипотетичен заклучок, зашто анализата на зборот *ἥρωσ* не ни дава неопходни податоци за неговото објаснување.

5. Етимологијата на *ἥρωσ* и *Ἥρα* е непозната⁵. Овие зборови се по секоја веројатност од предгрчко потекло, можеби со значење на *господин* и *госпоѓа*. Формата што ни ја открива линеарното Бе писмо *ti-ri-se-ro-e* и *e-ra /Hera/*, сепак придонесува за ревизија на традиционалната етимологија од основата **serǵ-*, содржана во латинскиот глагол *servare* 'чува', зашто дигамата бездруго би се јавила во линеарното Бе писмо. До дешифрирањето на ова писмо стандардните грчки граматики ја класираа именката *ἥρωσ* меѓу една реконструирана класа на дифтоншки основи на *-ou(-of-)*. Но сега именката *ἥρωσ* е прекласирана во *-s*-основи со завршеток на *-ωσ*, од типот на *μίνωσ*, *Τρώσ* и др.

6. Тешко е да се каже дали деификацијата на хероите е подоцнежна еволуција, или најстаро сфаќање за божествениот карактер на *ἥρωσ*. Од плочката *Tn 316* може сепак да се види дека *ἥρωες* веќе имале свој култ во микенско време. Исто така не е лесно да се повлече цврста граница меѓу херојски имиња и теоними. Забележително е дека голем број на микенски лични имиња кај Хомер се јавуваат како херојски имиња. Зборувајќи за *ti-ri-se-ro-e* и херои воопшто, не може да се одмине и ова прашање.

Од околу 750 антропоними и теоними во хомерските поеми 160 лични имиња се јавуваат на линеарните Бе плочки во иста или малу изменета форма. Меѓутоа, треба да се забележи дека лицата, спомнати во микенските документи, не се херои, а обични луѓе, главно од средните или од пониските класи во општеството. Така, на пр. *de-u-ka-ri-jo /Deukaliōn/* е командир на една мала група стражари на пилскиот брег, потчинет на друг командир; *te-se-u /Theseus/* е спомнат како закупец на една мала парцела земја итн.

Врската меѓу класичногрчките херојски имиња и личните имиња спомнати во линеарните Бе плочки можат лесно

⁵ Има повеќе обиди за објаснување на зборот од и.-е. основа, в. цитираната литература под бел. 27 и 28 во гореспомнатата статија (бел.1). Етимологијата предложена во последно време од J. Haurdy, „Les Heures“, *EIE* 18 (1986), 1–14, сп. *Die Sprache* 33, 1–2 (1987), 315, не е ништо ново. F. R. Schröder, „Нега“, *Gymnasium* 63, 1956, 57–58, укажа на истата основа **ier-/*iōr-*. Но фактот што во другите и.-е. јазичи нема паралели со слично значење на *ἥρωσ*, ги прави овие сугестии само како теоретски можни објаснувања без поткрепа.

да се објаснат со паралели од историјата на балканските народи. Сјајот на микенската цивилизација потемнел по разрушувањето на дворците. Во периодот на дорската окупација, позната под името како „Темен век“, немало услови за културен и технолошки прогрес. Но овој период бил погоден за развој на легенди за херои. Во отсуство на политичко и културно единство, тоа е нормален развој во општеството без писменост. Сосема иста појава е позната и во периодот на турската доминација кај балканските народи. Тогаш имено усната народна поезија достига кулминација во својот развој, глорификувајќи некои легендарни средновековни херои.

Грчката епска поезија за легендарни личности од микенско време на ист начин започнува да буја во текот на „Темниот век“. Тие легенди биле особено живи меѓу потомците на микенските фамилии што се спасиле од дорското насилство и успеале да емигрираат на медитеранските острови или во Мала Азија. Носталгични за родниот крај, тие не ги забравиле славните водачи и основатели на нивните градови и колонии. Микенски личности, иако многу од нив обични луѓе, биле секогаш сметани како водачи и родоначалници на нивните племиња. Народната имагинација во „Темниот век“ ги идеализирала нив придавајќи им натприродна сила.

На сличен начин јужнословенските народи во текот на турскиот период идеализирале некои средновековни личности. Меѓу нив има и такви кои како историски лица не се одликувале ниту со својата храброст, ниту со некои исклучителни подвизи. Сепак, подоцна нив ги сметале за големи херои. Така и Крали Марко, познат во историско време како турски вазал, кој умрел борејќи се заедно со Турците против христијани во Романија, подоцна е прославуван во народните песни на сите балкански народи како заштитник на христијани од турското насилство.

Секое време има свои потреби и бара соодветно херојство. За време на турското ропство балканските народи копнееле за слобода и своите најинтимни желби ги овалотиле во херојскиот лик на Крали Марко. Хомерските херои се идеализирани Микенци. Микенските херои веројатно биле на ист начин идеализирани лица од некој поранешен предгрчки период, само што тие биле почитувани на поинаков начин, како полубогови. И нашево време има потреба од херои, особено од херои на трудот. Ние имаме многу херои од војната, а херои на трудот малу.

S U M M A R Y

P. Hr. Iievski: THE MYCENAEAN TRIPLE HERO AND HOMERIC HEROIC NAMES

One of the numerous terms, inherited from the ancient Greek culture and widespread in all the European languages, is the word *hero*. It appears in the Mycenaean documents (Linear B texts) as a second part of the divine name *ti-ri-se-ro-e*, dat., */Tris-hērōhei/*. Its form, meaning, and origin in this paper are investigated through linguistic analysis and by means of the contextual and comparative method together with some other personal names compounded with augmentative prefixes. The close relationship between Mycenaean personal names and Homeric heroic names is explained by the importance of the famous Mycenaean civilization, which served as a background and inspiration for the development of the Greek mythology and epic poetry during the „Dark age“. Names of ordinary people registered on the Linear B tablets appear in Iliad and Odyssey as names of great heroes, e.g. *a-ki-re-u /Akhilleus/*, *e-ko-to/Hector/*, *de-u-ka-ri-jo /Deukaliön/*, etc. This explanation is supported by an analogy from the cultural history of the South Slavonic peoples. During the Turkish domination medieval persons, some of which were not distinguished by any special deeds, were glorified in the folk-songs of the Balkan peoples as heroes and protectors of Christians from the Turkish violence.